

ROLF GILBERG

AT SAMLE ELLER IKKE AT SAMLE

Inden for etnografien taler man om samlere og jægere, som kan være to forskellige erhvervsformer hos hvert sit folk. Men de kan også forekomme hos samme folk, hvor det så oftest er kvinderne, der samler ind, og mændene, der går på jagt. Kvinderne specialiserer sig og går efter særlige udvalgte emner, hvor de tager alt, hvad de kan få fat på. Mændene støver rundt efter udvalgte dyr. Dog skal begge parter passe på ikke at ødelægge kilden. Man kan for eksempel plukke alle frugter af et træ uden at beskadige det, så man kan vende tilbage en anden gang og hente mere. Eller man jager kun voksne dyr og ikke unger, så man sikrer sig, at der bliver ved med at være, hvad man jager.

Det gælder også museumsindsamleren, at man ikke skal ødelægge kilden til, hvor man får sine indsamlinger fra. Hvilket betyder, at man ikke altid kan tillade sig at indsamle alt, hvad man ser. Man kan jo ødelægge livsvilkårene for de mennesker, man så gerne vil fortælle om.

Samlere

Lad os vende os mod samlere. Det er mennesker, som, når de har flere end tre af en slags, begynder at lægge dem i system. Det er en sygdom. De kan simpelthen ikke lade være med at samle. Samlere skaber deres eget univers, hvor fra de ser alt omkring sig. Dette univers kender de ned til mindste detalje, men resten af verden er ofte en stor mindre kendt klump.

Det, der samles på, behøver ikke at være noget kostbart, set med almindelige menneskers øjne. Det er tilfredsheden ved at samle – det at finde flere af slagsen – der tæller. Dog kan en ukritisk sammenhobning af ting blot give store bunker uden den spænding. Samlerens tilfredshed ligger i at have besværet med at finde nye enheder til samlingen. Jo mere komplet en samling bliver, jo større er sporten ved at få de sidste med.

En dreven samler vil sætte stramme spilleregler op for, hvad der hører til samlingen, og hvad der ikke kan tages med. Nok er det mængden, der gør det, men hver enhed skal helst være forskellig. Denne forskellighed kan for eksempel være, at det ene frimærke har 12 takker pr. tomme, mens det andet kun har 8 takker pr. tomme, og at de i øvrigt er helt ens.

Samleren skal kun bruge én af hver – når han har gjort op med sig selv, hvor grænserne

går for forskellighed. Resten er dubletter. De kan byttes med andre samlere, hvis man kan finde nogen som har samme mærkværdige interesse. Dubletter er i samlerens øjne mindre værd og uden interesse, selv om de for andre ser ud som det eksemplar, der er i samlingen. Eksemplaret, der er valgt til at være i samlingen, opnår en slags urørlig hellighed, mens dubletterne både kan sælges, byttes eller smides bort.

Selv samler jeg på vittigheder med øde øer. Ved en „øde ø“ forstås en lille ø med en palme og måske nogle mennesker på. Nok kender jeg andre, der samler på vittigheder, men mere bredt, og ikke kun begrænset til øde øer. Ved at begrænse sig, gør man betingelserne vanskeligere og glæden større, når det lykkes at finde én mere.

Mine vittigheder er selvfølgelig systematiseret. Det er jo en af glæderne ved at lave en samling. Der skal være orden i den. Det kan være en orden, som man kun selv erkender, eller det kan være et system, som andre også vil kunne godtage. Jeg har valgt to forskellige systemer samtidig for at opnå tværgående information.

I disse Robinson-tider er det jo lidt morsomt, at de cirka 3000 kort står organiseret efter, hvor mange mennesker, der er på øen. Først ingen, så en mand, så en kvinde, så to mænd, to kvinder, en af hver, og så videre. På den måde er det let at lede en sektion igennem for at se, om det er en ny, man står med i hånden. Det andet system er, at hvert kort har et nummer. I en registrant kan man slå stikord op som for eksempel „svigermor“, „hund“, „fjernsyn“, og så videre. På den måde kan man finde disse forskellige emner blandt de flere tusinde kort.

Samlere morer sig ved at sammenbringe flest mulige enheder – våben, vaser, øl-kapsler, biler, sommerfugle, ispinde, servietter, ja, der er ingen grænser for, hvad der samles på.

Nogle samlinger hører en særlig aldersklasse til, måske ungdommen, hvorefter andre interesser dominerer billedet, og samlingen smides bort eller foræres væk til en nybegynder. Men en mere seriøs samler vil fortsætte livet ud. Nogle bygger deres hjem om til et mindre museum med ølflasker og soldateremblemer overalt eller fylder kælderens med sparebøsser, eller hvad nu ens dille er.

Nogle samlere er mere fascineret af samlingens værdi – kunst, malerier og så videre – og det går måske mere ud på at prale med værdierne end egentlig at samle.

Særlige seriøse samlere tænker videre ud over deres tid. Når de nu har brugt hele deres liv til at skrabe sammen, så vil det jo være synd, hvis det hele blot går i opløsning, fordi næste generation – hvis der er en sådan – ikke gider den slags eller har helt andre interesser. Der er ikke langt til museumsider. Er man rig nok, ja, så bygger man sit eget museum, inden man tager fra denne verden. Man gør sig på en måde udødelig. Har man færre økonomiske muligheder, opsøger man måske et relevant museum for der at skænke sin samling testamentarisk eller måske endda, mens man selv er i live.

Samlere af stort og småt kan gøre sig selv og især deres omgivelser en stor tjeneste ved på forhånd – altså inden de dør – at give retningslinier for, hvad der skal ske med deres samling. Måske er samleprocessen det egentlige, så de er ligeglade med, hvad der sker, når de er gået bort. Dog er mange samlere bekymrede for, at netop deres samling skal blive spredt i alle verdenshjørner, når de ikke selv længere kan holde hånd over den.

Museer kan på denne måde skaffe sig – ved gave eller køb – specialsamlinger. Disse kan være til stor glæde, men i visse tilfælde være til stor gene. Alt efter hvilke betingelser de modtages under. For eksempel skal Kjersmeijers samling af afrikansk kunst være udstillet samlet. Det gør man gerne, fordi det er en flot og værdifuld samling, men det vanskeliggør udstillingsprocessen, at der ikke er frit spil. Kjersmeijer (1889-1961)

var en dansker, som i 1930'erne skabte sig en storslået samling af afrikansk kunst, dels ved indkøb på egne rejser i Afrika, dels på auktioner i Europa. Han testamenterede sin samling til Nationalmuseet.

Indsamlere

Indsamlere er ofte anderledes mennesker, som ikke nødvendigvis har samlerdille i sig. De er udsendt med et særligt formål om at skabe en samling om et bestemt folk, en kultur eller et emne (for eksempel skorstensfejerudstyr).

Indsamleren kan være vældigt meget forberedt og næsten rejse ud med en indkøbsliste. Ofte er de mindre organiserede og må se, hvad der er mulighed for at få fat i. Blandt det mulige vælger indsamleren ud fra sin instruks, penge og måske personlig smag.

Debatten i museumsverdenen beskæftiger sig med hvem, der ejer retten til at bestemme, hvad der skal indsamles, samt hvad og hvordan disse sager skal udstilles på museerne. „De etnografika, vi får fat i,“ har Franz Boas sagt for omkring 100 år siden (Jacknis 1985:89), „indsamles ikke primært med henblik på at lave smukke udstillinger. Genstandene er førstehåndsmateriale for etnografiske studier af folk eller steder.“

Det er jo en fin holdning at have, men ikke altid let at leve op til. Mange ting i museerne er ikke altid indsamlet af fagfolk (som for eksempel etnografer) eller efter en bestemt systematik. Indsamlere kan være folk, som er ude i andet formål og derfor ikke har tid, energi, viden og penge til at lave repræsentative samlinger.

James Clifford (1988:228) skriver om Boas, at med ham opstod den relativistiske antropologi, som understregede, at museumsgenstande skulle anbringes i en „levende“ sammenhæng og repræsentere en kultur, som enten var placeret i et evolutionistisk system eller repræsenterede den såkaldte „etnografiske nutid“, som hverken var historie eller fra det 20. århundrede, men noget udefinerbart autentisk derind i mellem.

I vore dage er man på vej væk fra at udstille efter det evolutionære synspunkt og den etnografiske nutid. Den levende udstillingsform vil man dog gerne bevare. Nogle etnografiske indsamlere leder efter „originale“ sager og ønsker ikke spor fra industrien. Andre indsamler for at give et indtryk af, hvordan emnet/folket/kulturen ser ud lige nu.

Personligt synes jeg, at det er interessant at vise, hvordan en kultur tilpasser sig nye vilkår. Således kender man fra Grønland harpunforskifter, som er lavet af en skruetrækker med plastichåndtag, eller hundeslæder, der er bundet sammen med nylon i stedet for reb lavet af sødyrskind, og som kører på plastic i stedet for jern eller benskoning.

Indsamleren kan stå i et dilemma ved at ønske nogle særlige sager, som er vigtige for de mennesker, der bruger dem. Ved at tage disse ting fra dem kan man stille dem i en dårlig situation. For eksempel hvis man køber en jægers fangstredskaber, så kan han ikke skaffe sig og sine mad igen, før han har fået andre redskaber. Her er det ikke sikkert, at penge er erstatning nok.

Nogle indsamlere opsøger det aparte og mærkværdige på det sted, de samler ind. De opbygger derved en samling, som ikke repræsenterer den pågældende kultur, men kun et eller flere fænomener i kulturen. Det er helt legalt som indsamler at gøre sådan, hvis man på forhånd har gjort sig klart, hvad det er man gør.

Andre samler kun gamle eller brugte ting for at være autentiske. Men selv nye ting bliver gamle med tiden. Den berømte danske museumsmand Christian Jürgensen Thomssen bad i midten af 1800-tallet danskere i Langtbortistan om at sende almindelige nye

hverdags-ting. Hvilke i dag, 150 år efter, er med til at gøre Etnografisk Samling til et værdifuld mu-seum, fordi sådanne „værdiløse“ hverdagsting ikke længere findes på oprindelsesstedet.

Værdien af de indsamlede ting stiger i takt med de oplysninger, der følger med om fremstilling, om brug og betydning i samfundet. Heldigvis har mange ekspeditioner fyldige indkøbsbøger, hvor der står mange værdifulde oplysninger, som man ikke længere kan skaffe, fordi tiden har ændret folks vaner. I museerne findes der mange genstande, hvor de medfølgende oplysninger er så dårlige, at man knap nok kan bruge tingene til noget. Derfor er det vigtigt, at museumsamlinger bliver publiceret, så viden om genstandene deles med en større omverden, og man kan få tilbagemeldinger om fejl eller ekstra viden.

Man kan dele indsamlere i (1) dem, der tager i felten, og (2) dem, der sidder ved skrivebordet og samler det ind, som måtte passere tilfældigt forbi. Har man plads nok, behøver man ikke at være kræsen. Men er pladsen et problem, må man til at vælge, hvilket kan være svært. På den ene side vil man gerne udfylde huller i samlingen, på den anden er det ikke klogt at være alt for afvisende, for så begynder publikum at holde op med at komme med deres gaver. I tider, hvor økonomien er stram, er gaver en vigtig kilde til forøgelse af samlinger.

Man bør huske på, at samlinger ikke altid kun er genstande; de kan i virkeligheden være hvad som helst, for eksempel en ceremoni, et landskab eller en idé. En videoptagelse eller en skriftlig beretning om, hvordan, hvorfor, hvornår, hvem og så videre kan gøre en samling langt mere værdifuld – ikke regnet i penge, men i kultur. Iblandt kan der være brug for at indkøbe særlige stykker for at kunne lave udstillinger med et museumsamlinger.

Skaf et mongolsk filttelt

I 1992 skulle Nationalmuseet åbne en udstilling om mongoler. I den skulle der indgå et mongolsk filttelt (*ger*), som publikum kunne gå ind i. Museet havde ikke sådan et telt, og en medarbejder blev sendt til Mongoliet for at købe et.

Ved en hyggelig aften i et privathjem i Ulaanbaatar, Mongoliets hovedstad, stillede en ung mand, som kort for inden var kommet på besøg, mig et spørgsmål. Samtalen omkring bordet foregik på mongolsk. Da jeg ikke taler andre sprog end jysk, udviste jeg ikke den største opmærksomhed, fordi jeg ikke kunne forestille mig, at jeg nu pludselig skulle være en aktiv del af samtalen. Min tolk prikkede til mig og antydede, at den unge mand – han hed Njamdavaa, viste det sig, og var en god ven af huset – gerne ville skaffe det mongolske filttelt, jeg ønskede.

Gennem tolken dukkede der efterhånden et tilbud frem. Det gik ud på et weekend-ophold som gæst i et sådant telt på hans arbejdsplads ved Karakorum, Chinggis Khans gamle hovedstad. Hvis jeg købte et telt hos ham, så var det fint, og jeg havde fået, hvad jeg kom efter. Hvis jeg derimod ikke syntes om det, de lavede, havde jeg jo blot haft en god weekend. Han havde ganske ret. Der var ikke noget at tabe ved sådan et tilbud. Man skal svede, mens vandet er varmt, så vi satsede på den kommende weekend.

Njamdavaa skaffede indenrigsflybilletter. Selvfølgelig betalte vi selv vore billetter. Det ville kun tage en times tid at flyve de cirka 300 km til Centralmongoliet. Forventningsfuldt mødte vi – min tolk Bulgan og min vært Tungalag, Bulgans søster – op i Ulaanbaatars

nye lufthavn, hvor Njamdavaa tog imod os. Han så flot ud i sin lilla *dell* med grøn læderkant og sølvknapper. Han havde ladet citytøjet (cowboybukser) blive i Ulaanbaatar, hvor han for tiden gik på kursus. Uheldigvis viste det sig, at netop „vort“ fly havde problemer og endte med at blive fem timer forsinket. Men så kunne man jo bruge tiden til at betragte alle de andre passagerer, som gang på gang myldrede forbi for at gå ud til deres fly. Mange var klædt i traditionel mongolsk dragt, andre var klædt, som vi gør i Europa.

Det blev en pragtfuld flyvetur, fordi vi fløj ud af de grå skyer, der indhyllede Ulaanbaatar. Vi landede først i Khurdjit, hvor de fleste passagerer stod af og nye kom på. Så fløj vi 10 minutter mere og landede på græsset ved Karakorum. Der var mødt én jeep op. Den kom fra Njamdavaas statsgård for at hente ham. Njamdavaa forvandlede sig med et fra den beskedne husven i citytøj til leder med stor udstråling klædt i nationaldragt.

Njamdavaa indlogerede sine gæster i en ger. Vi kunne vælge mellem en ger med bemalet træskelet eller en, der også havde udskæringer. Jeg valgte den sidste, fordi den var flottest. Få meter bag geren løb Orhonfloden. Man kunne inde i teltet i den stjerneklare stille nat høre rislen fra vandet. Det var fantastisk flot at kikke stjerner, især for en bybo som mig. Mælkevejen lå tydelig på tværs af den sorte himmel som en bred motorvej.

Inde i gerens varme kunne man skimte stjerner gennem røgåbningen samtidig med, at man følte sig i ét med naturen. Njamdavaa vidste godt, hvad han gjorde, da han inviterede på besøg. Privat var jeg fanget af stemningen, men som den udsendte medarbejder fra et større københavnsk museum måtte jeg bevare roen og se mulighederne an.

Lørdag formiddag havde jeg lovet at fortælle statsgårdens personale om Danmark. Njamdavaa havde ladet mig forstå, at han ville sætte pris på, at jeg mødte op iklædt min blå *dell*. Foredraget, som sætning for sætning blev oversat til mongolsk, sluttede af med en video om Danmark. Desværre ville farverne af tekniske årsager ikke komme frem på skærmen. Der var alligevel stor spørgelyst bagefter om dette land, der lå så langt borte ved havet.

Bagefter besøgte vi statsgårdens snedkerværksted for fremstilling af ger. Der stod teltagstænger, teltdøre, hjulformede topstykker til røgåbninger og møbler. Man havde satset lidt på, at det var en bemalet model, jeg ville have, men jeg var faldet for den udskårne. Til gengæld ønskede jeg, at det skulle være en ger i standardstørrelse, altså den størrelse, de fleste familier bor i. Selvfølgelig måtte der også tages højde for, om teltet overhovedet kunne få plads til at stå i et udstillingsrum på Nationalmuseet.

Den mest typiske ger-størrelse har fem vægstykker. Størrelsen på en ger angives ved antal af væggitre. Den varierer mellem fire og tolv vægstykker. Der blev talt om muligheder, og om hvor mange dele, der indgår i en ger, hvilke møbler, der skulle med og så videre. Men stadig på det undersøgende plan.

Njamdavaa var en travl mand. Han havde ikke tid til at være vært hele tiden. Det var også fint at få lidt tid til at tænke over tingene. En af hans medhjælpere viste os om eftermiddagen det første buddhistiske kloster i Mongoliet, Erdenezu (grundlagt i 1585). Det blev bygget med murstensresterne fra Chinggis Khans gamle hovedstad.

Bagefter kørte vi langt ud i græslandet og gjorde holdt mellem en flok heste. Der var nogle hundrede af dem. Vi blev først budt på gæret hoppemælk (1-2% alkohol), senere på den destillerede udgave (30-40% alkohol). Jeg var klædt i langskafte læderstøvler og mongolsk dragt for at falde diskret ind i billedet. Det viste sig, at min dragt tydeligt var af et andet snit. Den var fra Indremongoliet. Så for de lokale var den anderledes, mens jeg selv troede, at den var ens med deres.

Efter mongolsk skik blev gæsterne storslået beværtet. Efter de havde smagt den forædlede mælk, endte det hele med en ridetur på lånt hest. Jeg vidste tilsyneladende ikke, at der er forskel på hestens ender, for jeg var ved at kravle op i sadel og stighbøjler fra den forkerte side. Det blev dog behændigt forpurret af den tililende mongol. Man var nu klar over, at gæsten skulle have et par ord med på vejen. Han fik udleveret to læderremme. Den ene kunne få hesten til at bevæge sig til den ene eller den anden side, alt efter hvordan man halede i den. Den anden rem kunne man daske med på hestens rumpe. Det var en slags speeder.

„Sådan!“ forsøgte jeg. Straks efter forsvandt hest med rytter ud over steppen mellem de 300 andre heste, som roligt gik og græssede. Man så snart kun en prik styrte mod horisonten. En ung mongol fik hurtigt startet en anden hest og drøned efter. Begge heste blev til sidst standset af en enorm fåreflok, der gik på tværs i slowmotion. Man red om kap tilbage. Værten sikrede sig, at gæsten ikke tabte. Ved parkeringspælen stod en lille femårs dreng og så ganske utilfreds ud. Det viste sig, at man havde ladet gæsten ride på drengens hest. Da hesten igen var tom, blev den femårige løftet i sadlen, og med et fnys startede han dyret, som straks forsvandt mellem de andre hundrede heste, som skjulte steppen omkring geren.

Det blev aften, og vi vendte tilbage til „vores“ ger, hvor vor vært havde organiseret en festaften med specielle mongolske retter, blandt andet får kogt i en mælkejunge med varme sorte sten og rigeligt med mongolsk vodka fra hoppemælk. Bagefter dukkede nogle af statsgårdens personale op med musikinstrumenter og underholdt med sang og musik. Man kan ikke synge så meget uden at blødgøre stemmen. Dertil bruges omtalte vodka.

Hen på aftenen fortæller Njamdavaa, at han skal ud at se til sine heste. „Det er helt o.k. med mig,“ får jeg sagt. Mens han er borte, kredser mine tanker om, hvor mange heste han mon har, for jeg har kun set ham køre i jeep, og han havde ikke tidligere antydning af noget om en hest. Men det var måske en særlig trofast hest, som selv kom hjem om aftenen. Det spurgte jeg ham om, da han vendte tilbage. Han var ved at dø af grin, da han hørte det. I Mongoliet er det uhøfligt at sige, at man skal ud og tisse. Så man pakker det ind med, at man skal se til sine heste. I øvrigt havde han ikke selv heste. Kort efter var det så mig, der havde heste, der skulle ses til.

Det er klart, at Nationalmuseet købte sit telt i Karakorum i Centralmongoliet. Hvordan det kom hjem og var ved at blive væk i Polen, er en lang historie, der ikke er plads til her. En halv million besøgende havde glæde af dette telt i museets udstilling om mongolerne (1992-1994). Dette er et tydeligt eksempel på målbevidst indsamling. Man drager ud for at hjembringe en bestemt ting, som skal passe i en allerede bestemt plan.

Samler eller ikke samler

Der er disse specialiserede samlere, som samler alt inden for deres felt. Og der er indsamlerne, som går på jagt efter udvalgte ting, der tilsammen skal fortælle en større historie. Jeg har sammenlignet samlere og indsamlere. De har hver deres gode og dårlige sider. Der er brug for begge slags.

Der er sådan set en tredje slags: de professionelle samlere, som ikke samler til sig selv, men med henblik på salg til andre. Blandt den slags kan man være fristet til at omgås sandheden lemfædigt, fordi det giver sig udslag i kroner og øre. Står der en kunde, som absolut vil eje en ting, som har stået på et kongeligt slot, så er der jo mange muligheder

for at dække kundens behov med en fiks lille historie.

Som det tidligere er nævnt, er det ikke nok blot at slæbe ting og sager hjem; der skal være fyldige oplysninger med om fremstilling, brug og betydning hos de folk, som har den slags sager. Genstande uden medfølgende data er stort set intet værd for et museum.

Litteratur

Clifford, James

1988 The Predicament of Culture. Cambridge: Harvard University Press.

Gilberg, Rolf

1982 A Proposed Design for an Ethnographical Museum. *Curator* 25(1):57-61.

1991 Things, Thoughts, and Traditions. *FOLK Journal of The Danish Ethnographic Society* 33:27-36.

1997 Hvem ejer museumstingene? *Nordisk Museologi* 1:117-31.

Jacknis, Ira

1985 Frans Boas and Exhibitions: On the Limitations of the Museum Method of Anthropology. I: G. W. Stocking (ed.): *Objects and Others*. Madison: University of Wisconsin Press.

